

Egy ifjúsági regénysorozat különleges sikere

A Harry Potter-könyvekről

Aligha van ma olyan írástudó ember a világon, aki ne hallott volna a Harry Potter-könyvekről. A regényfolyam és szereplői – bárhogyan vélekedjünk is róla – a gyerekek mindennapjainak kísérőivé, a mai gyerekkor jellegzetes „berendezési tárgyává”, a globalizált világ gyerekeinek közös nyelvévé vált.

Esiker tényéhez sokféle negatív reflexiót is fűzhetünk: a fikció mint közös nyelv eltávolít a valóságtól; a Potter-őrület mai állapotában már teljes mértékben „csinált” dolog, és egyre kevesebb köze van magához a regényhez. Sokan vélekednek úgy, hogy mindez csak a tömegmédiá szokásos működése. A kérdések azonban megmaradnak – miért éppen ezt a gyerekeknek szóló könyvet kapta fel a sikertornádó és miért éppen most –, ha egyáltalán még létezik az igény, hogy a történesek racionális szerkezetét megértjük. A mai világot sújtó bajok között ez utóbbi hanyatlása az egyik legnagyobb.

Kétségkívül kicsi az esély rá, hogy a tömegmédiá által felkapott műnek valódi értékei legyenek. A közönség milliós nagyságrendűvé fokozása részben anyagi, részben presztízs-okokból önálló sikercél, mindegy, milyen áron. A tömegítéletben, legalábbis ahogyan a médiában tükröződik, nincsenek árnyalatok. A siker „minden vagy semmi” alapon működik: gépies kumulativitása legtöbbször teljességgel esetleges kapcsolatban van a mű különféle tulajdonságaival – az értékek kérdését inkább ne is emlegessük.

Általánosságban mindez igaz lehet, feltűnő azonban, hogy a Harry Potterről szóló bírálatok zöme alig szól a tartalomról, a viták éppolyan fenomenológiai szintűek, mint a médiatrükkök, amelyekkel a tömeghisztériát fokozzák. Az embernek elháríthatatlanul az a benyomása, hogy a bírálók többsége, többek között azok, akik az ifjúság erkölceit féltik tőle, egyáltalán

nem olvasták a könyvet. A tartalom másodlagossága anélkül válik a bírálat alapjává, hogy bárki elemezte volna. Írásom céljai közé tartozik, hogy pótoljam ezt a hiányt. Eközben érdemes felfigyelni arra, hogy megszületett *Rowling* esetének „kontrollhelyzete”: *Madonna* gyermekkönyve, amelyet hatalmas felhajtás kísér. Az énekesnő eddig semmilyen tanújelét nem adta, hogy írni tudna, de ezen egyáltalán nem kell meglepődünk. Van pénze rá, hogy strómannokat fizessen meg, van pénze a költséges reklámhadjáratra is, nem beszélve arról, hogy jól ismert neve egyik körben minden bizonnyal egy rakás csomagolópapírt is eladna – sokan pedig azért fogják elolvasni, hogy igazolva lássák: mennyire gyenge. (A dolgok valódi értéke azért talán kiderül egyszer.) De éppen *Madonna* akciója hívja fel a figyelmet *Rowling* regénysorozatának különlegességére: ott a sikerhengert alapvetően mégiscsak a mű, nem a szerző személye és nem a pénz indította be. Ráadásul egy olyan pillanatban, amikor már mindenki eltemette volna a hosszú szöveg, a szövevényes történet iránti potenciális olvasói szimpátiát. Korábban az írott forma népszerűsége legfeljebb akkor lendült fel, ha a filmadaptáció felelevenítette az érdeklődést iránta, nyilvánvalóan ez volt a helyzet például *Tolkien* művével, „A gyűrűk urá”-val. Mindez még akkor is megfontolásra érdemes, ha nyilvánvaló, hogy az újabb és újabb regények megjelenése során teljes gőzzel beindult a pénzvadászat és a fejleményeknek – felfokozott mű-hisztéria az

ellopott kötetekkel az ötödik kötet megjelenése előtt, a pólók, csészek, játékvarázslók tömege, sőt a filmadaptációk – egyre kevesebb közülük van a regényfolyam kezdeti, invenciózusabb szakaszához. (Rowling, amikor egy interjúban megkérdezték, nem zavarja-e a sok ostoba tárgy, amely regényéhez kapcsolódik, azt felelte, hogy a kérdező nem is tudja, hogy az ostoba ötletek milyen tömegét utasította vissza. Lehet, nem kellett volna fél munkát végeznie. (HVG online, 2003)

Vagyis épp elég indokunk van arra, hogy feltételezzük: a Harry Potterben tényleg van valami, ami tetszik a gyerekeknek. E valami lényege az én feltevésem szerint nem egyéb, mint minden művészetek kulcsa: az eredetiség, amely napjainkban a veszélyeztetett állatfajok közé tartozik. A globalizált kereskedelmi média működése végtelenül megnehezíti, gyakorlatilag lehetetlenné teszi minden újszerűség felbukkanását, erről tanúskodik a televíziós csatornák és adások, újságok, könyvek, filmszűzsék sivár uniformizálódása. A rétegzett, nehezebben emészthető mondanivalót, amely az informális emberi érintkezésben, beszélgetésben éri el a végállomását, száműzték a médiából. A kommersz kultúrtermékek bizonyos értelemben mindenkinek szólnak – vagyis igazából senkinek sem. A legtöbb néző szívből unja őket, a többségük nem is néz folyamatosan egy műsort, hanem állandóan kapcsolgat a csatornák között. Egyszóval a különbség Madonna vállalkozása és a Harry Potter között ugyanaz, amiért a Spice Girls-nek nagyra vágyó terveik ellenére sohasem sikerült a Beatles népszerűségét elérni, és enyhébb hatású mérget is bevehetünk rá, hogy nem fogja őket számon tartani a mostani fiatalok gyerekeinek nemzedéke. Ami a Harry Potter – elsősorban az első kötet, az alapregény – irodalmi értékét illeti, azt *Arató László* fogalmazza meg a legpontosabban a *Filmvilág* 2002. februári számában: „Nem tudom biztosan eldönteni, hogy ez a fajta ötvözet irodalom-e, de úgy érzem, hogy ha valaki ennyiféle komponensből ilyen egységes masszát tud összegyúrni, az már az övé.”

Az eredetiségnek, mint sok más fogalomnak, van aktuális és univerzális aspektusa is. Rowling feltehetően nem talált ki semmi újat, olyat, ami még ne volna kitárlva. A Harry Potter eredetisége abból fakad, hogy az örök témákat – a gyermekkor és a felnevelkedés aktuális világát és főbb konfliktusait – a „fősodor” alapfeltevéseitől függetlenül, gyakran azokkal ellentétben fogalmazza meg. Mivel ez a habitus egy ifjúsági regényben ölt testet, különös összekacsintást eredményez a szavakban privilegizált, de egyre sivárabb érzelmi és intellektuális állapotba kényszerített gyerekek és az őket értő, a problémáikat átélő tudó szerző között. A gyerekeknek a történet és a szereplők iránti spontán lelkesedése, valódi szimpátiája nélkül nem lehetett volna a könyvből az egekig ható sikert kihozni. A gyerekeket megérintő mondanivaló mellett a stílus és a formai megoldások erőnei feltétlenül szerepet játszanak abban, hogy a könyv iránti lelkesedés megmaradt, annak ellenére, hogy az újabb kötetekben egyre több a vásári elem, csökken a feszültség, ismétlések, következtetések, indokolatlan fordulatok is megjelennek.

Vizsgáljuk meg a felidézett szempontokat most részleteiben.

A szerző gyökerei és a könyv keletkezése

Joanne Rowlingnak talán könnyebb volna megőriznie irodalmi hírnevét, ha nem húz le minden bőrt ugyanarról a témáról. A regény anyaga igazság szerint aligha volna hét kötetre elég. Feltehetően azonban ez a világhír középpontjában forgolódo, elviselhetetlen rajongással övezett szerző számára nem is sejthető. Rowling alapvetően nem elhivatottságból, az emberiség vagy akár a gyerekek ügye iránti elkötelezettségből írta a könyvét, bár teljes mértékben nem is közömbös ezen értékek iránt. Ő elsősorban boldogulni próbált és ez a kellelénél is jobban sikerült: nem túl előnyös háttére, alsó középosztálybeli származása ellenére saját ötlete és munkája folytán a világ leggazdagabb és legismertebb emberei közé

küzdötte fel magát. A példája kivétel – amely nem erősíti a szabályt.

Magyar nyelven is megjelent életrajzá-
nak (Smith, 2001) tanúsága szerint szülei
alig múltak húsz évesek, amikor első gyer-
mekük megszületett, házasságuk elején ki-
mondottan nehezen éltek. A haditengeré-
szetnél dolgozó fiatal házaspár, tagjai ere-
detileg Londonban nevelkedtek, vidékre
költöztek, itt nevelkedik fel két lányuk,
Joanne, és a húga, Diana. Joanne Rowling-
nak kicsi korában a családi legendárium
szerint a magyarul is jól ismert, *Richard
Scarry* által írott 'Tesz-vesz város' volt az
egyik kedvence és már gyermekkorában
történeteket talált ki, amelyeket általában a
húgának mesélt el. Joanne-t az általános
iskolában tehetségesnek tartották. Ő maga

később úgy emlék-
szik iskoláskori ön-
magára, mint egy
szemüveges, stréber
könyvmolyra – a
Harry Potter későbbi
hőséhez, Hermione
Grangerhez hasonló
kislányra. A közép-
iskolában is kiváló ta-
nulmányi eredményt
produkál, és feltűnő-
en jó fogalmazásokat
ír, irodalmi kedvence
Jane Austen. A ké-

sőbbi írónő fiatal tizenéves, amikor kide-
rül, hogy édesanyjának elhúzódó krónikus
betegsége van, amely végigkísérte gimnáziumi éveit. Az iskolaelső fiatal lány az
Oxfordi Egyetemre jelentkezik, de eluta-
sítják – feltehetően, miként egy 2000-ben
kirobbant sajtóbotrány kapcsán sejteni le-
het, azzal összefüggésben, hogy állami
„gyűjtőiskolába” (1), nem pedig előkelő
magángimnáziumba járt. Rowling végül
az Exeteri Egyetemen folytatta tanulmá-
nyait, ahol – bár voltaképpen az angol
nyelvhez lett volna kedve – franciát és
klasszika-filológiát tanult. Egyetemi éveire
szellemi érdeklődése megcsappant, ok-
tatói szerint semmiben sem tűnt ki különö-
sebben, viszont igen élénk társasági életet
élt. Ezalatt is megmaradt azonban szenv-

délyes olvasónak, ekkor ismerkedett meg
Tolkien szintén újrafelfedezését élő művé-
vel, 'A gyűrűk urá'-val, amelynek fantá-
ziavilága és hangulata kétségkívül jelentős
hatást gyakorolt a Harry Potter-regényfolyamra. 22 éves korában Rowling nem túl-
ságosan kiváló eredménnyel diplomázott,
majd lényegében ügyintézői munkával
próbálkozott. Eközben kerüli az embere-
ket és folyamatosan ír – két, felnőtteknek
szóló regénye közül azonban egyiket sem
sikerül kiadónállelhelyeznie. Családi és
munkahelyi problémák után – elveszíti
régóta betegeskedő édesanyját – Portugá-
liában vállal munkát, majd 1992-ben férj-
hez megy egy portugál férfihoz, és kisvár-
tatva gyermeke születik. A házasság azon-
ban nem tart sokáig, Rowling néhány hó-

napos kislányával
indulatos férje elől
Skóciába menekül,
húga támogatását
kérve. Ezek után
csecsemő gyermeké-
vel kilátástalan hely-
zetbe kerül. Mivel
nincs semmilyen jö-
vedelme, szociális
segélyen él és csak a
legnagyobb nehéz-
ségek árán jut la-
kásbérlethez, majd
hosszas bírósági her-

*A függetlenség fokozatos kivívása
a felnevelkedés nagy kalandja: a
jó ifjúsági művekben a gyerekek
tudják, hogy küzdelmeik csak kí-
sérletek, próbatételek, a valódi
önállóság elnyerése még nem ak-
tuális. A regényhősök a kalandok
után visszatérnek a családjuk-
hoz és az iskolába. Nem véletlen,
hogy Rowling könyveinek is ez a
szekvencia az alapja.*

ceturca után sikerül megszabadulnia a he-
veskedő portugál apától. Ekkor határozza
el, hogy befejezi az akkortájt csak nyo-
mokban létező Harry Pottert, és sógora ká-
véházában üldögélve valóban megírja,
1995-ben befejezi az első kötetet. De nem
mindent a regényre tesz fel: közben tanári
képzésre jár Edinburgh-ban.

A könyv elkészülte után Rowling állító-
lag egy könyvtárban kereste ki az irodalmi
ügynökök listáját, és megakadt a szeme
Charles Little gyermekkönyvekbe illő ne-
vén, így rábízta a kézirat gondozását. A sze-
rencsés ügynök felismerte a regényben rej-
lő lehetőségeket és elkezdte kiejánni a ki-
adóknak. Ezután sorban 9, más források
szerint 12 kiadó utasította el az ismeretlen
angol nő ifjúsági regényét, köztük a jól

ismert Penguin. Végül a kötet egy kevéssé ismert cég, a Bloomsbury irodájába került, amely nem sokkal korábban hozott létre egy gyerekkönyv-részleget. A kiadónak megtetszett a könyv, és – az eredeti életrajz szerint 1500 fontért, *Hahn Veronika*, a Népszabadság londoni tudósítója szerint 2500 fontért, mindkettő nagyon jutányos ár – megvette a kötet kiadói jogát. A kiadó egyik prominense állítólag így búcsúzott Joanne Rowlingtól az első együtt töltött munkabéd után: „Gyerekkönyveken sohasem fog keresni, Jo.” (*Smith*, 158.)

A ‚Harry Potter és a bölcsek köve’, a sorozat első kötete 1997-ben jelent meg. *Smith* már idézett életrajza szerint a megjelenés után mindössze három nappal kereste meg a Bloomsbury-t az amerikai kiadó. Ám nagyon valószínűtlen, hogy ekkor, amikor még a könyv fogadtatását nem lehetett felmérni, az angol kiadó kért és az amerikai fizetett volna kereken 100 000 dollárt a copyright-ért. *Hahn Veronika* tényszerű összefoglalója szerint *Little* a kéziratot csak azután bocsátotta aukcióra, hogy az angol gyerekek körében kedvező fogadtatásra lelt, miközben ebben az időben még valóban elsősorban informálisan, „lip service” által és nem költséges reklámkampányok segítségével terjedt a híre. *Rowling* arról nyilatkozik interjúiban, hogy anyagi helyzetében látványos változás csak ezt követően állt be. Az amerikai kiadás volt a könyvet felpörgető reklámhadjárat centruma és egyben a kommerszé válás kezdete is: például meg kellett változtatni a könyv címét. A kiadó ugyanis attól tartott, hogy a „philosophers’ stone” (angolul így hívják a bölcsek kövét) szóösszetétel filozófusokra utaló darabja elrettentí az ifjú olvasókat, ezért a címet a „boszorkányok köve”-re változtatta. Amerikában 50 000 példányban jelent meg a Harry Potter első kötete. Ezek után mindkét országban rövid időn belül a bestseller-listák élére került, majd másfél év alatt hatalmas hódítást vitt véghez az egész világon. Hamarosan elkészültek a filmváltozatok, és a szerző, ahogyan ígérte, folyamatosan gyártja az új köteteket – idomulva a folytatatlágosság szabályaihoz, mindegyik-

ben megismételve az előzményeket. Az egész világ tudja, hogy *J. K. Rowling* hét kötetesre tervezte a Harry Pottert, a regénysorozat során az ifjú hős felnevelkedik. A csattanót a szerző senkinek sem árulja el, állítólag pánccelszekerényben őrzi.

Az első négy kötetet világszerte ötvenöt nyelvre fordították le, több, mint kétszáz országban látott napvilágot, és 190 millió példányban talált gazdára. (*Hahn*, 2003) Magyarországon 2001-ig több, mint háromezrezer példány fogyott a Harry Potterből. (*Kende*, 2001) Az 5. kötet megjelenése már műszencziókkal felfokozott világesemény volt, a becslések szerint a megjelenés napján csaknem 1 800 000 példány fogyott el a brit könyvesboltokban a varázslótanonc legújabb kalandjaiból. Megdöbbentő módon az 5. kötet angol nyelvű kiadása Franciaországban is a bestseller-lista élére került, amelyre eddig soha nem volt példa. A felfokozott hangulatról már idézett tudósításában a következőképpen ír *Hahn R. Veronika*:

„A sajtó elviselhetetlen felhajtást csinált mindkét eseményből (2), ami a varázsinas szerzőjével kapcsolatban különösen furcsa, hiszen *J. K. Rowling* híresen ódzkodik a nyilvánosságtól... A nyári napfordulóval egybeeső könyvnyitányt megelőző hírözön lényegében semmi másról nem szólt, mint azokról a kísérletekről, melyek egyrészt a 766 lapra rúgó kötet cselekményének utolsó percig tartó titokban tartására, másrészt annak kiszimatolására, kiszivároztatására irányultak. Az író és a Bloomsbury kiadó azzal indokolták a legfeljebb az atomprogram kezelésével felérő szigorú óvintézkedéseket, hogy nem akarták elrontani a Harry Potter-rajongók világszerte népes seregének örömét... Az év legrövidebb éjszakájára időzített könyvpremier kétségtelenül kimerítette a kommersz fogalmát, az említett *W. H. Smith* például a King’s Cross pályaudvaron megelievenítette a 9 3/4-es vágányt, ahonnan Harry Potter vonata a Hogwarts (3) varázslóiskolába indul. Még a kifürkészhetetlen *Joanne Rowling* is előbújt skóciai elefántcsonttornyából, életre szóló élményt szerezve egy általános iskola mit

sem sejtő növendékeinek, amikor az éjféle harangszó elhangzásakor megjelent az edinburgh-i főutca könyvesboltjában, dedikált néhány kötetet, és szóba elegyedett a meghökkent gyerekekkel.”

A fenti riport által felvázolt összkép azért figyelemre méltó, mert Rowling személye sokáig – miként Hahn R. Veronika is utal rá – a magánéletét és integritását megőrző, ritkán nyilatkozó, szerény alkotóként volt ismert a köztudatban. A legnagyobb amerikai könyvesbolt-hálózat, a Barnes és Nobles által szervezett internetes beszélgetés során (2003) Rowling a könyv iránti kirobbanó érdeklődést „kellemes sokknak” nevezi, amely azért is meglepte – mondja – mert a könyvet voltaképpen magának írta. Egy másik rádiónyilatkozatban a kérdésre – megváltozott-e a hírnév hatása? – a következőket válaszolja: „Igen. Most már nem érzem annyira feleslegesnek magam. Korábban mindig úgy éreztem, kár azért a helyért is, amit elfoglalok. Most felfedeztem, hogy van valami, amiben jó vagyok. Mindig is gyantítottam, hogy tudok mesélni, de sajnos külső megerősítésre is szükségem volt, vagyis arra, hogy kiadják a mesémet (BBC magyar adás: Interjú J. K. Rowlinggal 2003.7.) Kende B. Hanna okkal hívja fel a figyelmet, hogy a szerző szívéhez különlegesen közel áll hőse (bár azt az állítást, miszerint regénye „átmeneti tárgy” volna Rowling számára, nem érzem különösebben magyarázó erejűnek). Egyik interjújában az író elmondja, hogy nagyon fog neki hiányozni Harry, ha befejezi a hetedik kötetet. Nem meglepő, hogy a regény, amely a szerzőt a globalizált világ – korábbi környezetéből nem is látható – szegmensébe repítette, fontos alkotórészévé vált az életének.

Mit szeretnek a gyerekek?

A Harry Potter viharos sikere világszerte felpelzsdítette a gyerek- és ifjúsági irodalmat. A regény „farvize” divatos hely lett, az ott hajózás, ha nem is világhírrel, de egy kis nyereséggel biztosan kecsegtet. (A hazai Animus kiadó például hasonló cím-struktúrájú – a hős neve és egy mondatos utalás a

cselekményre, például: X.Y, a szerencse fia, P. Q, az osztály réme –, valamint hasonló borítójú kötetek eladásával kísérletezik.) A Harry Potter felkapottsága elgondolkodtatta, némileg el is keserítette többek között a hazai szerzőket, mert a hangos siker árnyékában – bizonyára gyakran méltatlanul eltörpülnek a kisebb sikerek, és az a veszély is fenyeget, hogy a regényfolyamú kommersz mintát alakít ki, amely megnehezíti a más típusú könyv és mondanivaló befogadását. *Lovász Andrea* internetes cikke (4) (2003) így fogalmaz: „A kérdés akár az is lehetne, milyen meseregényeket lehet még írni a Harry Potter után? Van-e létjogosultsága egy nem akciófilm-ritmusú és -cselekményű gyerekkönyvnek? Perspektívaváltással: Lehet-e, kell-e újraírni a klasszikus, kanonizált mesemondás szabályait?” Később arra tér ki, hogy a gyerekek tetszését megnyerni könnyű „ha egy szereplőben, egy szituációban magára ismer, ha valami megkacagtatja, ha valami elég izgalmas stb., akkor a szerzőnek nyert ügye van –, így felnőtt szemmel értéktelen, silány munkák is sikeresek lehetnek mint gyermekirodalmi olvasmányok”. Hasonló álláspontot képvisel a HVG riportere, *Wild Judit* által idézett *A. S. Byatt*, a New York Times kritikus: „Azt, hogy a gyerekek miért szeretik az idén megjelenő könyvben 15. életévét betöltő Harry Pottert, viszonylag könnyű megfejteni. A varázslótanonc kalandjait viszonylag könnyű olvasni, vicces és épp annyira ijesztő, hogy a gyerekeknek ne legyenek éjszaka rémálmaik. A könyv olyan emberek számára íródott, akik képzeletét a rajzfilmek, szappanoperák, valóságshow-k és a sztárpletykák határolják be.” *B. Virole* francia szerző (idézi: Kende B. Hanna), illetve *Boldizsár Ildikó* a „gyerekirodalom akciókönyvét” látják a Harry Potterben.

Furcsa ellentmondás, hogy éppen egy ifjúsági regény teljesen váratlan tömegsikere juttatja a bírálókat arra az álláspont-ra, hogy a gyerekeket megnyerni könnyű. Így indokoltnak látszik, hogy voltaképpen nem foglalkoznak vele, miről is szól a Harry Potter. Csakhogy a fentiekhez hasonló jellegű bírálatok nem megérteni igyekeznek a Harry Potter hatását, hanem

megpróbálják elhelyezni a gyerekekkel és a kultúrával kapcsolatos sztereotípiák közé. Az irodalomtörténeti tények nem támasztják alá, hogy a gyerekekre könnyebb rátukmálni a silány, értéktelen műveket, mint a felnőtt olvasóra. A gyermek- és ifjúsági irodalom tartós darabjai kétségkívül rendelkeznek irodalmi értékekkel, és több nemzedék számára bizonyulnak népszerűnek. (A mai szülők könyvespolcán is voltak rejtekhelyek, ahol *Mark Twain*, *Erich Kastner*, *Lewis Carroll*, *Ransome*, *Janikovszky Éva*, *Fekete István* könyveit őrizgették saját felcseperedő gyerekeik számára.) A „klasszikus, kanonizált mesemondás” szabályait az én meggyőződésem szerint nem kell újraírni, ezt az is alátámasztja, hogy a Harry Potteris ezek alapján született. A trükk, hogy olyan üzenetet kell megfogalmazni általuk, amely találkozik az éppen aktuális olvasó/néző életérzésével, lelkiállapotával – ez utóbbi az, amelynek detektálásához alkotói és antikongformista érzékenység szükségeltetik.

Lovász Andrea már idézett cikkében arra is kitér, hogy „azesztetikai élmény által nyújtott »tudáson«, »fejlesztő hatáson« kívül semmi egyéb tanulnivalóra nincs szükség a gyermekirodalmi szövegekben. [...] Ellenkező esetben nemcsak a szerző-olvasó egyenrangú és egyenjogú viszonya csorbul (létre sem jön), hanem a gyerek életkori (és egyéni) sajátosságai, szuverenitása kérdőjeleződik meg (hiszen a tanítani szándékozó felnőtt minden esetben a gyerek tökéletlenségét, kialakulatlanságát, éppen ezért fejlesztését tartja a legfontosabb szempontnak), holott a gyermeki világban való lét (illetve annak illúziója) elsősorban a sajátos gyermeki gondolkodásmód, érzélemlátás, világnézet sajátosságainak elismerését és ismeretét jelenti.”

De vajon mi jelenti a gyermeki gondolkodásmód és világnézet valódi ismeretét? A cikk szerzője osztja az érvényes közfelfogást, amely szerint a szerzőnek és az olvasónak, a felnőttnek és a gyereknek egyenrangúnak és egyenjogúnak kell lennie, hogy ennek hiányában a gyerek szuverenitása megkérdőjeleződik, és hogy ez

a pozíció jelenti a gyerekek világának megértését. Ne menjünk most bele, hogy az egyenrangúság és az egyenjogúság értelmezése hányféle elméleti problémához kapcsolódik, elég arra rámutatni, hogy a gyerekek és a szülők tényszerűen sem nem egyenrangúak, sem nem egyenjogúak, legalábbis közös életük egy meghatározott szakaszában. A gyerek élete első éveiben kezdetben maximálisan, később fokozatosan csökkenő mértékben a felnőttektől függ minden vonatkozásban. Az egyenlőtlenség ténye a gyermekirodalomban is meghatározó: a könyveket a felnőttek írják. A kérdés, mitől válnak a gyerekek világának autentikus tükrözőivé: vajon attól, ha a fennálló különbséget nem létezőnek tekintik?

A gyerekek világának torz értelmezése bizonyos fokig mindig a felnőttvilág szókása volt, a mai azonban mégis különbözik a korábbiaktól. Az „emancipált gyerekek” eszméjének az a sugalmazása – tudniillik hogy a gyerekek és a felnőttek közötti különbség megszüntethető –, valamint a gyerekkor mai konstrukciói a gyerekek nyilvánvaló függőségét nem csökkenteni, hanem tagadni igyekeznek. Csakhogy a gyerekkori függőség nemcsak tényszerűen elkerülhetetlen, hanem teljességgel természetes dolog. Egyébként az is védhetetlen konstrukció, hogy a függőség minden formája káros, vagy averziókat ébreszt: a függőség az élet része, sok olyan helyzet van, amikor nemcsak szükségszerű, de hasznos is. A kisgyerek és a felnőtt közötti a szimmetria nem szimplán a nyilvánvalóan létező testi és szellemi különbségekből fakad: a gyerekek, amíg fel nem cseperednek, a valóságot a felnőttek interpretációján és élményein keresztül szűrve látják. A gyerekek életének értelme a jövő, az, hogy felnőttek szeretnének lenni. A felnőttekből kiábrándult, koravénon ítéletet alkotó gyerekek számára a felnevelkedés érzelmileg üressé, az élet értelmetlenné és kellemetlenné válik. Mindezek folytán az olvasni tudó, tehát minimálisan 8–10 éves gyerek számára hamisan cseng a felnőttek helyettük vívott szabadságharca: a függetlenséghez hosszú út vezet, amelyet mindenkinek

saját magának kell megjárnia. Mérsékelt sikerre vannak ítélve az ál-gyermeknaplók, amelyek arra volnának hivatottak, hogy hitelesen leírják a felnevelkedéssel együtt járó nehézségeket. Az „értő meghallgatás”, a „tükrözés” a valóságban a támasznyújtás elhárítását jelenti. A megfelelő felnőtt és szülői magatartás nem az, amely az objektíve létező fölényről nem vesz tudomást, hanem, amelyik elvállalja az ezzel járó felelősséget és saját fölényét fokozatosan felszámolandónak tekinti.

Azok a szerzők, akik sikeresen szólaltatják meg a már kissé felcseperedett gyerekek gondolatait – ide tartoznak

a gyerekirodalom klasszikusainak darabjai –, világosan meghúzzák a gyerekek és a felnőttek közötti határt, nyíltan beszélnek a függőségről, amelynek a rossz fajtája a kiszolgáltatottság, de belőle fakad a perspektívát nyújtó tisztelet és szeretet is. A felnőttekkel és az általuk teremtett világgal vívott harcban hallatlanul fontosak a megértő, a bonyolult helyzeteket átlátó és megol-

dó felnőttek, akik példát mutatnak, hogyan lehet ebben a világban bölcsen élni. A függetlenség fokozatos kivívása a felnevelkedés nagy kalandja: a jó ifjúsági művekben a gyerekek tudják, hogy küzdelmeik csak kísérletek, próbatételek, a valódi önállóság elnyerése még nem aktuális. A regényhősök a kalandok után visszatérnek a családjukhoz és az iskolába. Nem véletlen, hogy Rowling könyveinek is ez a szekvencia az alapja.

A gyerekek a Harry Potterben

Rowling regényében, akárcsak a többi jó ifjúsági regényben, a felnőttek és a gyere-

kek világa a klasszikusokhoz hasonlóan világosan megkülönböztethető. Ez a tény többek között talán azért került el a bírálók figyelmét, mert a viták főként a varázslatról szóltak, kevesen fordítottak rá figyelmet, hogy avalóságot elemezzék, amelyet a regénysorozat megmutat. Az általam ismert értékelések közül csak Kende Hanna figyelt fel rá, hogy Harry és az őt nevelő Dursley család asszója ismétlődik mind a négy, illetve most már tudjuk, mind az öt kötetben. A könyvek kezdetén Harry nevelőszüleinél van, innen „dobbant” a varázslóvilág felé. A Dursley családnál zajló humoros jelenetek, melyeknek során

Harry-nek sikerül a varázslat segítségével meghátrálásra kényszeríteni a szeretetlen mostoha szülőket, képezik a szükséges dugattyút, amely a cselekményt mozgásba hozza.

A valóság regénybeli tartozéka, hogy Harry elveszítette a szüleit. A szülők halálától való félelem réme a huszadik és huszonegyedik század határán sem múlt el a gyerekek feje fölül, ráadásul az autóbaleset, saj-

A regény fő vonzereje nem a varázsvilág, hanem az az üzenet, hogy a regénybeli Harry fizikai kiszolgáltatottsága nem jelent érzelmi és érzelmi kiszolgáltatottságot. Ha az embernek van fantáziája, egyénisége, bátorsága, ha képes rá, hogy távolságból nézze azokat, akik nem a megfelelő módon bánnak vele, és ha vannak más referenciái, amelyekből megalkotja az identitását, akkor nincs elveszve. Ahogyan Bettelheimtől megtanulhattuk, pontosan ez a gyerekek által kedvelt népmesék és hősi történetek lényege.

nos, jól ismert helyzet. A regényben azonban az autóbaleset csupán álca: a szülők voltaképpen a gonosz varázslóval való küzdelemben pusztultak el, és az anya azért áldozta fel az életét, hogy a gyereket mentse. Nem egyéb ez, mint sok évszázadon keresztül alkalmazott kegyes hazugság, amely ténylegesen segítette a sérülékeny gyere ki léleknek a valóság sokszor rettenetes tényeit elviselni.

Rowling sajátos eredetisége többek között abban rejlik, ahogyan felszabadító nyíltsággal, napjaink rózsaszínre lakkozott vagy koromfeketére festett kulisszáiról tudomást sem véve mutatja be a nem gonosz és nem is megátalkodott, csak kisszerű és

fantáziátlan nevelőszülőket. A mostohák szeretetlensége régi téma, amely szintén nem veszítette el aktualitását – gyerekek sokasága él a szülők többedik házassága folytán olyan felnőttekkel, akik nem vér-szerinti rokonai. Ez a helyzet ma is konfliktusok forrása, még ha kevésbé nyíltan is. Napjaink szívtelen mostohája kevésbé kegyetlenkedik fizikai értelemben – és ez kétségkívül nyereség –, csak előfordulhat, hogy a saját, vér szerinti gyereket sokkal jobban szereti, mint a másét. Kende Hanának tehát nincs igaza abban, hogy Harry a „bántalmazott gyerek” prototípusa lenne: Harryt elsősorban nem fizikailag gyötrik, csak éppen a pótszülők a vonzó tevékenységekből lehetőleg kihagyják, mellőzik, a nevelését és a vele való foglalkozást kellemetlen kötelességnek tartják. Emellett – a „mást jobban szeretnek” érzése a gyerekkor egyik nehezen feldolgozható élménye -saját gyereket részesítik előnyben, halmozzák el ajándékokkal, a napi ütközések során neki kedveznek, és felbátorítják, hogy zsarnokoskodjon a másikon. Rowling nemcsak abban nonkonformista, hogy a fenti helyzetet kendőzetlenül ábrázolja, hanem abban is, hogy nem igyekszik a mai kor normái szerint a helyzet minden szereplőjét megérteni. Aki jól ismeri a kiszolgáltatottságot, az tudja, hogy a megértés csak a szociális fölény helyzetében lehetséges: ha a legyőzött tanúsít megértést, az gyávaság és megalázkodás. A szerző rokonszenve tehát egyértelműen Harryé, de ez nem valamiféle gyerekeknek adresszált szánalom: nyilvánvaló, hogy a fiúnak tökéletesen igaza van, amikor nem kedveli a nyárspolgári rokonokat, és borsot tör az orruk alá, amikor csak lehet.

Rowling maró gúnnyal, kíméletlen angol szarkazmussal ábrázolja a Dursley családot, amely büszke arra, hogy ők „teljesen normális emberek”. Dursley úr egy cégnél igazgató, a felesége kedvenc foglalatossága, hogy a kerítésen keresztül a szomszédokat lesi. A szülők halála után ugyan elvállalják unokaöccsük nevelését, de sohasem melegednek meg iránta – nem úgy, mint saját, elkényeztetett és elhízott gyerekeik iránt, aki valósággal uralkodik

fölöttük, s aki megfélemlített udvartartásával pokollá teszi Harry életét, szétveri a televíziót, ha nem tetszik neki a műsor, a tanulásban sem jeleskedik, és annyira kövér, hogy a gimnáziumban nem találnak neki való egyenruhát. Dursley-ék végül mindig túlfeszítik a húrt: addig bosszantják és provokálják Harry-t vagy az őt támogató varázslóvilág képviselőjét, hogy azok a tiltások ellenére akcióba lépnek, a varázslattól rettegő család pedig kénytelen visszavonulni.

A Wesley család – Harry barátainak családja – nemcsak varázsló volta miatt szöges ellentéte Dursleyéknek. Rengeteg gyerekük van – a szeplős, vöröshajú gyerekeket nevelő népes család az írekről alkotott sztereotípiát idézi fel a brit szigeteken – de az anya mindegyikkkel törődik, és a féltésből, anyai gondoskodásból jut Harrynek is. Itt nincs művi rend, az otthonuk az életről árulkodik:

„Úgy tűnt, mintha a ház eredetileg egy jókora, kőből épült disznóól lett volna, amit később számos további helyiséggel bővítettek mind vízszintes, mind függőleges irányban. Végül egy girbegurba torony lett belőle, amit talán (sőt valószínűleg, gondolta Harry) csak a varázslat tartott egyben. A bejárattól nem messze egy földbe szúrt karón egy tábla hirdette: »Az Odú«. Az ajtó előtt egy rakás gumicsizma és egy rozsdás üst hevert. A kertben kövér, barna tyúkok kapirgáltak.

Nem valami fényes hely – vont vállat Ron.

Csodálatos – jelentette ki boldogan Harry és a Privet Drive-ra (5) gondolt.” (A titkok kamrája’, 38. old.)

A regény fő szerepe nem a varázs-világ, hanem az az üzenet, hogy a regénybeli Harry fizikai kiszolgáltatottsága nem jelent értelmi és érzelmi kiszolgáltatottságot. Ha az embernek van fantáziája, egyénisége, bátorsága, ha képes rá, hogy távol-ságból nézze azokat, akik nem a megfelelő módon bánnak vele, és ha vannak más referenciái, amelyekből megalkotja az identitását, akkor nincs elveszve. Ahogyan *Bettelheim*től megtanulhattuk, pontosan ez a gyerekek által kedvelt népmesék és hősi történetek lényege.

A Harry Potter iskolaregény

Az iskola világa az, amely érzelmi és morális háttérrel biztosít Harry fejlődéstörténetének, az új identitásnak, amely, ahogyan Kende B. Hanna és mások is felhívták rá a figyelmet, a könyv középpontjában áll. Meglepő módon az a tény is elsikkad az értékelések körében, hogy a Harry Potter tipikus iskolaregény. Pedig a Roxfort iskolában hamisítatlan iskolai légkör uralkodik, ahol vannak kedvenc és utált tanárok, unalmas és izgalmas órák, izasztó feladatok, bonyolult és többrétű presztízsviszonyok.

Az iskola, amely a tizenkilencedik század vége óta a gyerekek – fiatalok életének elválaszthatatlan része, a huszadik századi művészet egyik igen kedvelt szimbóluma. Az iskola a maga fegyelmező, elnyomó, a fiatalok elé korlátokat állító volta mellett próbatétel is, edzőpálya, ahol meg lehet ismerni a felnőtteket, meg lehet tanulni, hogyan maradjunk legalább bizonyos fokig függetlenek a hatalomtól, vagy milyen módon szálljunk szembe vele. Erre ugyanis – legalábbis ez a leghíresebb magyar iskolaregény, *Ottlik* művének üzenete – még a legkeményebb feltételek között is van lehetőség. Az iskola az, ahol a legjobb barátságok születnek, ahol kiderül, kire lehet számítani és kire nem. Pikáns felfedezés lehetne, de tudomásom szerint senki sem fogalmazta meg az asszertivitást normává emelő mai világban: ifjú olvasók százmillióinak a lelke rezonál arra a gondolatra, hogy Harry Potter nem önmagáért küzd. Nem az a célja, hogy neki, személy szerint több pénze, nagyobb sikere legyen, amit tesz, a Griffendél kollégium, barátai számára hoz veszteséget vagy nyereséget.

A gonosz varázslattal vívott harc csak az egyik szál a regényben. Legalább ennyire fontos Harry és barátai mindennapos csatája az öntelt és számító Malfoy-jal és a Mardekár kollégiummal az iskolában és a kviddicsmeccseken. Az anyag törzsét a jólismert ifjúsági, kollégiumi élet mindennapjai alkotják, az órák, amelyeken különleges elnevezésű tárgyakat lehet tanul-

ni – bájital óra, sötét varázslatok kivédése óra, átváltoztatás óra (ez utóbbin McGalagony professzorasszony bevezetésként malaccá változtatja a tanári asztalt, majd a malacból ismét asztalt csinál). A Roxfort diákjai épp olyanok, mint minden más iskolában: vannak stréber mindentudók, ötletesek és ügyetlenek. Harry kezdetben a régi népmesei modell szerint esendő, később, mivel elég ügyes és éretnyes, a barátai és a rokonszenves felnőttek támogatják, s egyre kedvezőbb helyzetbe jut, végül ő lesz környezetének leginkább megbecsült alakja. Ettől azonban még a könyv a legócskább limonádé is lehetne. Azért nem az, mert a kis Harry Potter, bár csecsemőkorától rendelkezik rontásellenes varázserővel – a kevés limonádézú mozzanat egyike szerint ez azért van, mert édesanyja az életét áldozta érte –, nagyon is göröngyös úton jut el a célig, valódi fejlődésen megy keresztül, vívódik és töpreng, a legkülönbözőbb konfliktusokban kell megfelelően döntenie. Kezdetben hinni sem meri, hogy képes volna nagy tettek véghezvitelére:

„Hogyan is lehetne ő varázsló? Éppen ő, aki soha semmit nem tett Dudley ütlegei és Petunia néni, meg Vernon bácsi zsarnokkodása ellen? Ha valóban varázsló, miért nem váltak varangyos békává, valahányszor beparancsolták őt a gardroba? Ha kiskorában legyőzte a világ leghatalmasabb mágusát, miért rugdoshatja őt Dudley ide-oda, mint egy focilabdát?” – elmélkedik az első kötetben, amikor megtudja, hogy varázslócsaládból származik. (Harry Potter és a bölcsek köve, 59. old.) A regény folyamán Harry gyakran fél és tétovázik, de alapvetően bátor és önfeláldozó. Emellett kitartó, leleményes, eltűri a fájdalmat és a kényelmetlenséget is.

De nemcsak Harry fejlődik, hanem társai és barátai is. Ron, a hűséges barát, azért érti meg Harry magányát, mert ő a legkisebb fiú otthon, aki elől már minden sikert learattak, és akinek mindig mások levették holmija jut. Ő ugyan nem jeleskedik a tanulásban és a varázsigéket rendszerint elfelejti, viszont ő a nélkülözhetetlen társ minden kalandban. Hermione, akit Ron

megjegyzése ráébreszt, mennyire ellen-szenves állandó okoskodása, magába roskad, és így teremődik az a helyzet, amelyben Harry és Ron kénytelenek önfeláldozóan a segítségére sietni, majd a három gyerekből elválaszthatatlan barátok válnak. Emellett a regényben ugyanúgy, mint más jó ifjúsági regényekben, felbukkanak a gyerek-közösség jellegzetes alakjai: az ügyetlen Neville, aki szintén felbátorodik a történet folyamán, és jó szándékkal éppen Harry-éket igyekszik megakadályozni az újabb kockázatos kalandban; a nagyképű Percy Wesley, a mintatanuló; a másokat zsaroló hármás, Malfoy és barátai – élő és ismerős figurák minden gyerekközösség számára.

A Harry Potter kapcsán hangoztatott másik klisé, hogy abban a gyerekeké minden rokonszenves vonás. A *Spiked Online* (idézi: *HVG online*, 2003) magazin például azzal magyarázza Harry Potternek a felnőttek körében aratott sikerét, hogy „...a felnőttek egyszerűen a sorok olvasása közben találják meg azt az útvonalat, melyen kiszabadulhatnak saját valóságukból”. A varázslóvilágról szóló könyvben a pozitív főhősök a gyerekek; az idősebbek többsége gonosz vagy hülye. „Amikor a felnőttek Harry Potterért lelkesednek, akkor igazából a saját világukat utasítják el, ahol a dolgok bonyolultak, nem minden végződik happy enddel és a felnőttek megússzák a csalásokat” – írja a *Spiked*. A felnőttek ahelyett, hogy megküzdeneek az őket körülvevő problémákkal – ahogy ezt Harry teszi a mesében -, inkább a mesébe menekülnek – írja Wild Judit a *HVG online* számában. (2003)

A valóságban nagyon felületesen olvasták a regényt azok, akik úgy látják, hogy abban minden felnőtt negatív szerepet játszik, másrészt az sem igaz, hogy a gyerekek a felnőttekkel szemben volnának pozitív hősök: éppen azért kedvelik ezt a regényt annyian, mert nem az efféle leegyszerűsített sémákból építkeznek. A legfontosabb, hogy a szereplők nem oszthatók egyszerűen a „jók” és „rosszak” didaktikus kategóriáira, és, mint láthattuk, a történet során változnak is. A jó és segítőkész

felnőttek alapvető tartozékai a regénynek – a szerző erénye, hogy őket is árnyaltan mutatja be.

A bölcs Dumbledore igazgató személye és bölcsessége az, amely Harry számára bizonyossá teszi, hogy nincs vereségre ítélve, és a nehéz helyzeteket az öreg varázsló rendre meg is oldja. Dicső tettei közé tartozik, hogy első ünnepi fogadóbeszéde mindössze négy szóból áll, és a diáksereg máris nekiláthat a vacsorának. Még az ellenszenves Pitonról is kiderül az első kötetben, hogy bár nem kedveli Harry-t, aljasságra nem vetemedne. Hagrid, a robusztus vadőr, a gyerekek legfőbb segítője és barátja, jóságos és segítőkész, de bizony szereti az itókat és nem tud uralkodni káros szenvedélyén, a sárkányok iránti leküzdhetetlen vonzalmán, bár a sárkánytenyésztést már évszázadokkal korábban betiltotta a varázslók kongresszusa. Hagrid végül szerez egy tojást, kikelt egy sárkányt – konyakkal kevert csirkevérrrel kell etetni – és persze az álnok Malfoy kilesi. A három barát, Harry, Ron és Hermione csak nagy nehézségek árán tudja elintézni, hogy a sárkány elkerüljön őshazájába, a vad sárkányok közé – Romániába. Hagrid, aki a gyerekkor és a felnőtttség, a szociális befogadás és kívülmaradás határmezsgyéjén éli az életét, jólismert és kedvelt alakja a gyermekirodalomnak. Ilyen többek között a Nemdohányzó, a csalódott, világból kiábrándult orvos Erich Kästner *Repülő osztály* című könyvében, aki egy lakókocsiban, magányosan, visszavonultan él, de ha szükség van rá, a gyerekek segítségére siet.

Egy másik példa a felnőttek árnyalt és hiteles ábrázolására a rokonszenves Wesley papa. Az ő feladata a Mágiaügyi Minisztériumban betöltött tiszte szerint, hogy a muglik világa a varázslatoktól mentes maradjon. Csakhogy maga sem tud ellenállni az efféle szenvedélynek. Fred, az egyik Wesley fiú a következőképp mutatja be Harry-nek apját: „Hát igen, apa odavan a mugli-cuccokért. Tele van velük a fészker. Szétszedi, elvarázsolja, aztán újra összerakja őket. Ha razziát tartana a lakásunkban, élből le kellene tartóztatnia magát. Anyát az

örületbe kergeti ezzel a hobbiival.” (Harry Potter és a titkok kamrája’, 35).

Az alakok ábrázolása kevesebb újdonságot hoz a regényfolyam további menetében, és nem vitatható, hogy sok külső körülmény – például a közönség sorozatokhoz szoktatása – Rowling kezére játszik. De az már az ő érdeme, hogy a szereplők hiteles fejlődéstörténetük miatt közel kerültek az olvasók szívéhez. Hogy azután ma mire használódik az olvasók tömeges szimpátiája, bonyolult kérdés. Kétségtelen, hogy sok országban többet olvasnak azóta a gyerekek. Az pedig, hogy a rajongásuk merre terelődik, nem rajtuk múlik, hanem elsősorban a felnőtteken.

Nem vagyok bizonyos benne, hogy az a legjobb politika, ha a Harry Potter bekerül az iskolai tananyagba – bár a törekvést minden bizonnyal jó szándék vezérli. Miért ne maradhatna ez a gyerekek birodalma, miért kellene minden élményüket megosztaniuk velünk? A regény fogadtatásának más az üzenete: a saját szerepünkön kellene gondolkodóba esnünk.

A varázslat és a realitás

A sokat emlegetett regénybeli varázslat is megérdemli az alaposabb elemzést. Ahogyan nem vagyunk benne biztosak, hogy a Harry-val történt apró csodák vajon a fantázia termékei-e, az is valamennyire homályos, hogy vajon tényleg látja-e Dursley úr az első kötet elején a térképet böngésző macskát, a taláros embereket és a röpködő baglyokat. A könyvnek ez a része hangulatában, már csak a macska miatt is, határozottan emlékeztet „A Mester és Margaritá”-ra. Nem tudom, hogy Rowling olvasta-e valaha Bulgakov művét, mindenesetre az én benyomásom szerint a fikció hasonló kezelése azonos célt szolgál a két műben:

finom irónia az öntelt hiperracionális világgal szemben, amely meg van győződve róla, hogy mindenre van magyarázata.

Rowling fikció-kezelése gyökeresen különbözik azoktól, amelyek ama divatos művekre jellemzőek – a legeklektánsabb példaként említhetjük a „Mátrix” újabb és újabb variánsait, amelyek tudatosan arra törekszenek, hogy a valóságos és fiktív elemeket minél nehezebb legyen szétválasztani. Rowling kitalációiról senki nem gondolja, hogy valóság. Annak ellenére, hogy magában a leírásban humorosan keverednek a valóságos és a varázslatos elemek – a Roxfortba egy létező londoni pályaudvarról utaznak a gyerekek, a varázslóiskolákban igazi ételeket szolgálnak fel a

Nem vagyok bizonyos benne, hogy az a legjobb politika, ha a Harry Potter bekerül az iskolai tananyagba – bár a törekvést minden bizonnyal jó szándék vezérli. Miért ne maradhatna ez a gyerekek birodalma, miért kellene minden élményüket megosztaniuk velünk? A regény fogadtatásának más az üzenete: a saját szerepünkön kellene gondolkodóba esnünk.

vacsorákon, a második kötetben a hóvihar miatt Bimba professzor, a gyógyászati tanár zoknit és sálát akar adni a mandragórára –, az olvasó gondolkodásában egyértelműen szétváltnak. Ez a valóságkezelés pontosan olyan, mint a gyerekek fantáziája: már az óvodás is tudja, hogy az általa ké-

szített homoksütemény nem ehető, a kialakuló érzelmi állapot azonban nem különbözik attól, mintha valódi süteménybe harapna. A misztikus részletek ebben a népmesékben is alkalmazott formában nem félelmetesek: folyamatosan átjárhatók a valóságot a fikciótól elválasztó határok. Ezért nem félnek a gyerekek a Grimm-mesék boszorkányaitól, és mesehallgató, négy-öt éves korukban már világosan tudják, hogy a repülő Niels Holgerson csak a mesében létezik.

Harry első találkozásai a varázslattal éppen olyanok, mint a gyerekek vágy-fantáziái: mostohaanyja által mindenáron megkurtított haja reggelre újra megnő, a ronda pulóver, amit Dursleyné mindenáron rá szeretne adni, olyan kicsire szűkül össze, hogy a végén csak egy játékbabára menne

fel, varázslat repíti fel a kéménybe Dudley és kegyetlenkedő barátai elől. Érdemes felfigyelni rá, hogy ez az ábrázolásmód csak az irodalomban lehetséges: az elmondás az, amely teret enged a különféle interpretációknak. Csak a szavak közvetítése teszi lehetővé, hogy azt gondoljuk: Dursley úr közelében talán nem is volt macska, vagy azt, hogy a macska ugyan ott volt, de térkép bizonyosan nem volt nála, ezt csupán Dursley úr látta úgy. A variációk lehetősége azonban elvész abban a pillanatban, amikor képi megjelenítést alkalmazunk: az ábrázolás szükségképpen állásfoglalás lesz valamelyik interpretáció mellett. Ez az, amiben az irodalom többet adhat, mint a képi világ: szélesebb teret hagy az olvasó fantáziájának, hogy önmaga számára megjelenítse a dolgokat. A Harry Potter filmadaptációi alig hordoznak valamit a regény erőiből: a könyv különlegességei a kommersz képi világban tükrözhetetlenek.

A varázslóvilág sok más tekintetben is a valóságból épül. Található benne minisztérium, börtön, bank, sőt bankrablás is. A második kötetben a Mágiaügyi Minisztérium pénzbüntetésre ítéli a Wesley-fiúk apját – a fiúk csínytevése miatt – és szó esik egy bizottságról, amelynek tagjai leszavazták a jó öreg Dumbledore igazgatót, ugyanis előzőleg megfélemlítették és megvesztegették őket. A második kötetben szerepel egy ellenszenves médiasztár is, aki feltűnően jóképű, göndör szőke hajával és kék szemével még Wesleyné aszonyt is elkápráztatja, ám hamarosan kiderül, hogy daueroltatja a haját, 'Egy elbűvölő ember' címmel ír életrajzi regényt. A másodéveseknek kötelező mind a hét kötetét megvásárolniuk.

Különös percepciós szelektivitás eredménye, hogy a bírálók közül senki nem figyelt fel a szegénység-gazdagság szülte ellentétekre, holott ez az egyik fő konfliktus a regényben. Dursley-ék a középosztály tipikus tagjai; a családfő nagy üzletről ábrándozik és aszerint ítéli meg az embereket, mekkora az autójuk, a gyerekek azért veszekszik, mert a születésnapjára a tavalyinál eggyel kevesebb, csupán 36 ajándékot kapott. A Harry-vel szembeni szeretet-

lenség megnyilvánulása, hogy míg a saját fiukat drága magániskolába küldik, Harry-t az államiba akarják bedugni, és a fiuk ócska ruháiból próbálnak neki iskolai egyenruhát fabrikálni.

A Wesley család itt is kontrasztot képvisel, ők, ha nem is nélkülöznek, de bármit nem engedhetnek meg maguknak. A fiatalabb gyerekek az idősebbek ruháit hordják, a szülők nem tudják mindig megvenni a legújabb tankönyveket. A Wesley fiúk mamája ezért magakötötte pulóvereket ad ajándékba a gyerekeinek, akik az anyai áldozatkészséget a gyerekek jólismert keletlenkedésével fogadják. A fő ellenség, Draco Malfoy nemcsak gazdag, hanem a gazdagságával hivalkodik is, és egyszer sem mulasztja el a Wesley gyerekek orra alá dörzsölni, hogy a családjukban sok gyerek van, de a pénz kevés. A kviddicsjátékban használt seprűk között, a valódi élethez hasonlóan megtalálhatók a drága, „legmodernebb”, jó minőségű darabok, aki szert tud tenni egy ilyenre, az a játékban jobb eséllyel indul.

A Rowling által teremtett világ reflektál a mai valóság egy jellegzetes szegmensére is, a „másik fajta” fikcióra, arra, amely napjaink médiakultúráját uralja. Nem igaz, hogy a Harry Potterben a halál természetes: rengeteg harc és küzdelem van benne, de nem hal meg benne valaki minden pillanatban. Bár a könyvben nyüzsgönek a kísértetek és varázslók, a halál visszafordíthatatlan és félnek tőle a szereplők. Fegyver, legalábbis az első két kötetben csupán egyszer bukkan fel: Harry Potter nevelőapja bohóckodik vele a kicsapott fél-varázsló, a nagytermetű Hagrid ellenében, aki egyszerűen csomóra köti a ráfogott pisztoly csövét. A megszokott „piff-puff” konfliktusok nincsenek jelen a könyvben: a veszélyes jelenetek mindegyike ügyes varázslattal megoldható. Az első kötetben Harryúgy győz, hogy a gonosz Mógus az ő érintésétől megsérül, ezért meghátrál. A második kötet fő összecsapásában pedig egy szép, színes főnixmadár menti meg Harryt, úgy, hogy a könnyeivel begyógyítja a sebeket. Tán ettől ijednének meg azok a gyerekek, akik az

úthenger által szétlapított Rózsaszín párducson, a kisegér által fölrobbantott lakáson nevelkedtek? A varázslat nem teszi félelmetesebbé a veszélyes jeleneteket, éppen ellenkezőleg: eltávolítja a realitástól – legalábbis addig, amíg könyvben, szavak által olvasható. A filmadaptáció itt is gyökeres változást hoz, a megjelenített varázslat már lehet félelmetes – ám még mindig sokkal kevésbé, mint amikor a képi média valós, életszerű helyzetekben ábrázolja naturalisan az emberi szenvedést és a halált.

Teljességgel indokolatlanok és érthetetlenek tehát a hazai és külföldi egyházi felzúdulások a Harry Potter okkultizmusa miatt. (A Diáknet című internetes folyóirat 2004. júl. 24-i száma adta hírül, hogy nyolc Szolnok megyei egyházközség közös elítélő nyilatkozatot adott ki a Harry Potter ellen, azzal vádolva a könyvsorozatot és a filmet, hogy „olyan okkult, sátáni eredetű gyakorlatokat állít mintaként – a mindent kontroll nélkül elfogadó – gyermekek elé, amelyek komoly rombolást tudnak végezni azok személyiségében, és környezetében”, a nyilatkozat egyik aláírója azonban bevallja, hogy nem olvasta a könyvet.)

Stílus és humor

Napjainkban a könyv azért is tud nehezen a képi médiával versenyezni, mert az emberek hozzászórtak az élénk, mozgékony látnivalóhoz. Rowling szövegének egyik erénye rendkívüli plaszticitása, a részletek kidolgozottsága, a kép bevonása a szövegbe. Így például a Roxfortban kibocsátott ismertető lapjait nézve mozgóképben elevenedik meg az éppen bemutatott tanár; a varázstükörben saját vágyaikat filmszerűen látják a gyerekek. A Grifendél kollégiumot egy kövér dáma portréja őrzi, amely feladata teljesítése közben megelevenedik, a régi páncélok is megmozdulnak és életre kelnek.

A helyszínek emellett nemcsak elevenek, hanem különlegesek is. A Roxfort iskolában időnként kísértetek egy csoportja libben át a helyszínen, néhányan, például a lányok WC-jében lakó Hisztis Myrtil vagy Hóborc részévé is válnak a történetnek. A

kviddicsjáték is alaposan meg van konstruálva, bonyolult és látványos. Mindehhez társul a könyvet átható jólismert és népszerű angol humor, szarkazmus és önironia. Dudley-nek az első kötetben malacfarka nő, amelyet később le kell operálni; a harmadik kötetben az ellenszenves nagy-néniből luftballon lesz. Hagrid úgy becézi a tüzet okádó kissárkányt, mint egy csecsemőt, és önmagát „mamának” titulálja.

Igaz, hogy a sorra megjelenő kötetek már egy kaptafára mennek, de ez a kaptafa jól van kitalálva. Az első két kötetben még a feszültség növekedése fokozatos, a bonyodalom gördülékeny. Lehetséges, hogy a regényfolyamból csak az első kötet fogja kiállni az idők próbáját – de az okkal feltételezhető, hogy a következő nemzedék is szívesen fogja kézbe venni. A Harry Potter sikere nem a gyerekek igénytelenségét, nem a misztikum bűvös erejét tükrözi. Sokkal közönségesebb okai vannak, amelyeket valamiért nem szeretnénk észrevenni.

Jegyzet

- (1) Comprehensive school – olyan iskola, ahol többféle, különböző szociális réteget kiszolgáló tagozat működik, így szakmunkásképző, szakközépiskola és gimnázium.
- (2) Az egyik Beckham átigazolása, a másik a *Harry Potter és a Főnix rend* c. kötet kiadása.
- (3) A magyar fordításokban: Roxfort.
- (4) Lovász Andrea cikkének néhány megállapításával vitatkozom, szeretném azonban kiemelni az írás igényességét.
- (5) Harry a Privet Drive-on lakott nevelőszüleiével. Az utca elnevezése beszélő: a „private drive” jelentése „magánút”.

Irodalom

- Darvasi László (2003): A Harry Potter farvizén. *Élet és Irodalom*, 2.
- Harry Potter, a sátánista, avagy hol uralkodik sötétség.* (2003) Diáknet.htm júl. 24.
- Internetes beszélgetés Rowlinggal.* (2003) Barnesandnoble.com welcomed J. K. Rowling to discuss Harry potter and the sorcerer's stone. March 19th.
- Kende B. Hanna (2001): *Harry Potter titka.* Osiris, Budapest.
- Lovász Andrea: *Hogyan csábítsuk el a gyerekolvasót?* www.lovasz.htm
- Muhi Klára (2002): Mindenki varázsló és mindenki mugli. Beszélgetés a Harry Potter-jelenségről. *Filmvilág*, február.

Potter mánia ötödször. (2003) Hahn R. Veronika tudósítása. *Népszabadság*, jún. 28.
Smith, S. (2001): *És megteremtette Harry Pottert...* Nemzeti Könyvklub, Budapest.

Wild Judit (2003): Harry Potter: menekülés és szappanopera nem csak gyerekeknek. *HVG online*, 07.15.
Interjú J. K. Rowlinggal. *BBC online*, 2003.7.02. 15:57.

Vajda Zsuzsanna

Harry Potter és a Dekonstrukció avagy dekonstrukció és harry potter

Mi történik azáltal, hogy ezzel (ezekkel) a címmel (címeikkel) íródni kezd ez a dolgozat: „egy lapon említődik”, az „és” kötőszóval egymás mellé helyeződik két fogalom. A szöveg kiemelt, kezdőpozíciójába kerülő két entitása ezáltal óhatatlanul valamiféle viszonyba kerül egymással, sőt a konjugáció következményeképp egyenértékűsége tesz szert. A szerző ezen aktussal szeretné saját meglátásának jelentőségét kiemelni, hiszen a címben szereplő két szó jelentésmezeje, használati köre első ránézésre csekély érintkezési felületet sejtet...

Nem mindegy a két szó sorrendje. Ha az „és” kötőszó tisztán formális logikai olvasatát nézzük, a sorrendnek nem lenne jelentősége, hiszen konjunkció esetén az állítások igazságértéke nem változik azok felcserélésével. Amennyiben azonban a szavak rendjében az első változatot követjük, óhatatlanul az eddigi Harry Potter-kötetek címének formulája íródik újra, vagyis azok szűzsége áthatja ezt az írást. A kötetek címe tehát egy retorikai olvasatot implikál, mely a pozitív hős és az őt megtorpanásra kényszerítő jelenség klasszikus konfliktusát előlegezi meg, ahol szó sincs már egyenrangú viszonyról. A hős – akinek neve nem véletlenül előzi meg időben a másik entitás megnevezését – uralja a szöveget, míg a jobb oldali (avagy későbbi) tag belőle származik, belőle nyeri (sőt: általa veszti is el később) értelmét: előbbi szubsztanciális, utóbbi akcidentális eleme a látszólagos konjunkciónak.

Úgy tűnik, hogy a felsorolás nyelvi alakzatának névként való szerepeltetése mindig hasonló implikációt eredményez. Nézzük példaként azokat az ötvenes években divatos – ma ismét gyakori – könnyűzenei zenekarneveket, ahol a frontember

neve az első tag és utána következik az együttes, vagyis egy csoport megnevezése (Buddy Holly és a Tücskök, Nick Cave and the Bad Seeds). Említhetnénk azonban az „X. Y. és Társa” típusú cégelnevezési paradigmát is, amely virágkorát a századelőn élte, de ma is előfordul. Általánosságban kijelenthetjük, hogy amennyiben az ilyen típusú nevek egy tulajdonnévből (egyedi szubjektumot jelölő nyelvi formulából) és egy köz- vagy csoportnévből állnak, akkor az egyedi entitást jelölő nyelvi elem időben mindig megelőzi a másikat.

Ha pedig *Nietzsche* „Retoriká”-jának alaptéziséhez ragaszkodunk és elfogadjuk a nyelv alapvetően retorikus természetét (1), akkor nem tehetünk mást, mint hogy azt állítjuk, nem véletlen ez a sorrendiség, a nyelv által konstruált szubjektum illuzórikus elsőbbsége. Vagy, *Paul de Man* metaforájával élve (2), azt állítjuk, hogy a „puszta retorika” elfedi előlünk a valóságot vagy inkább az igazságot, miszerint nincs rajta kívül valóság; valamint hogy szabadjára engedi „az én felfedezésének kulcsa” trópust, mely a szövegben annak szimbólumává válik, ahogy a nyelv kiragadja kezünkben a megoldhatóság kulcsát, amennyiben nem képes nem retorikusan